

דין הסנהדרין ומשפט המלוכה וההבדלים שביניהם

א. כתב הרמב"ם (הל' מלכים פ"ג, ה"י): כל ההורגים נפשות שלא בראיה ברורה או בלא התראה אפילו בעד אחד, או שונא שנהרג בשגגה יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה וכו'.

ובהל' רוצח (פ"ב, ה"ד): וכל אלו הרצחנים וכיוצא בהם שאינם מחויבים מיתת בי"ד אם רצה מלך ישראל להרגם בדיני המלכות ותקנת עולם הרשות בידו, וכן אם ראו בי"ד להרגם בהוראת שעה, אם היתה השעה צריכה לכך, יש להם רשות כפי מה שיראו. (וע"ע ר"מ הל' סנהדרין פ' כ"ד, ה"ד).

מבואר מדברי רבנו שיש הבדל בין מלך לבי"ד, שמלך יכול להרוג מי שאינו מחויב מיתה מדין המלכות לתקנת העולם, גם שלא בגדר הוראת שעה. משא"כ בי"ד אין להם רשות אלא בגדר הוראת שעה.

מקורו של רבנו הוא מירוש' סנהדרין פ' נגמר הדין (ה"ו): מעשה בחסיד אחד שהיה מהלך בדרך וראה שני בני אדם נזקקים לכלבה, אמרינו ידעין דו גברא חסידא אויל ומסהיד עלן ומר דוד קטל לן אלא וכו'. הרי מפורש שדוד היה הורגם בעדות אותו חסיד, אעפ"י שלא היה אלא ע"א ובלי התראה¹.

ב. עפ"י דברי הרמב"ם הללו יצא התומים (סי' ז') לדון בדבר חדש לתרץ קושיית כנה"ג על דברי הרמב"ם בהקדמתו לס' זרעים ששמע"י ואבטליון היו בני גרים, שא"כ איך שימשו כאבות בי"ד, הרי כלל בידינו (קידושין ע"ו): כל משימות שאתה משים לא יהיו אלא מקרב אחיך, דהיינו מישראל. ותירץ התומים שכל זה הוא רק לדון מצד דיני סנהדרין אבל מצד דיני המלכות כשם שרשאי המלך לדון שלא עפ"י סדרי הדיון של הסנהדרין, גם בעד אחד או הוכחה בעלמא ובלי התראה, כן יתכן מצד דיני המלוכה גם מינוי דיינים, שלא לפי דרכי המינוי של סנהדרין, שלא נאמר דין זה על מינויים רק מקרב ישראל, אלא למינוי מצד הסנהדרין אבל לא על מינוי מצד דיני המלוכה.

ולפ"ז יש גם לדון בדין מינוי אשה לשררה, שגם זה נתמעט ממה שנאמר בפרשת מלך: "מלך" — ולא מלכה, ולמדו מזה לכל שימות שאתה שם (ספרי שופטים רמב"ם פ"א ממלכים ה"ה) שעפ"י אין זכות בחירה לנשים, כפי שדברו מזה האחרונים עפ"י המרדכי פ"א מב"ב, משום שלמצביע יש דין דיין. אכן עפ"י חדושו של התומים נראה, שהוא רק על מינויים שהם מכת בי"ד, אבל מצד דיני המלוכה, ניתן למנות גם נשים כדרך שניתן למנות גרים, וכנ"ל².

(1) עיי' משי"כ במאמרנו "תוקף משפטי המלוכה בימינו" אות ד'. (העורך).

(2) נראה שחדושו של התומים הוא רק כשהחסרון הוא מצד דין הכפיה, כי גר אין

ג. וכיוצא בו נסתפק במנ"ח (תצ"ז), שאעפ"י שאין ממנים אשה למלכות דכנ"ל היינו רק בתחלת המינוי, אבל בתורת ירושת המלוכה, כשמת המלך ולא הניח בנים, יתכן שגם הבת יורשת. ואין בזה משום איסור, כיון שמקבלת את זה לא בתורת מינוי אלא בתורת ירושה. והסתייע ממש"כ הנוב"י (מה"ק סי' א' דחו"מ) לענין הצורך שיהא אביו ואמו מישראל, שהוא ג"כ רק בתחלת המינוי, אבל לא כשירש המלוכה מאביו, ומתריך בזה הקושיא עפ"י שיטת התוס' סוטה (מ"ח, ד"ה אותו) איך מלך רחבעם בן שלמה שהיתה אמו נעמה העמונית. אכן ספיקו של המנ"ח תמוה בעיני שהרי בדברי הרמב"ם (פ"א ממלכים, ה"ז) מפורש שאין הבת זוכה שכן כתב שם: כיון שנמשח דוד זכה בכתר מלכות והרי המלכות לו ולבניו הזכרים עד עולם. הרי מפורש שגם בדין ירושה אינן זוכות, וצ"ע³).

(ודברי הנו"בי אפשר לתריך מה שקשה לכאורה השמטת הרמב"ם את דרשת הספרי: "מקרב" — ולא מחוץ לארץ. שאסור למנות מלך שאינו נמצא בארץ ישראל. ולפי הנוב"י י"ל שגם איסור זה הוא רק בתחלת המינוי, אבל לא כשירש מדין ירושה, וא"כ לא הי' צריך הרמב"ם להביא דין זה כי אין נפ"מ להלכה, שהרי מבואר במכלתא (פ' בא) שמשנבחר דוד יצאו כל ישראל,

בו חסרון מצד עיקר דין הדיינות רק מצד הכפי' (עי' תוס' יבמות ק"א, ד"ה ואנו, ואורים סי' ו' הנ"ל ס"ק א') ובוזה הוא שיכול מתן רשות מראש הגולה המלך להשלים החסרון, כי אז אינו בא בכוח עצמו בכפי' זו אלא בכח המלך, וה"ז כאילו המלך הוא הכופה. אבל כשאינו ראוי להיות דיין מצד עצם דין הדיינות, מתן רשות אינו מספיק, כי אין בכח המלך להכשיר את שאינו ראוי להיות דיין, וכמו בהעמדת דיין שאינו גמר וסבר. ובפסול אשה להיות דיין נראה מהתוס' (לאותם תירוצים הסוברים שהיא פסולה) שהוא פסול בעצמות מושג הדיינות מק"ו של פסול האשה לעדות (עיין היטב תוס' נדה נ. ד"ה כל הכשר וש"נ). וע"כ גם ע"י מינוי מצד המלך לא יספיק. ואדרבא יש איסור עליו להעמיד דיין שאינו מתאים לדיינות מצד עצמו. — אכן עצם היסוד שכל מינוי לשררה יש בו דיני דיין אינו מוכרח. ובפשוטו רק פסול של "מלך ולא מלכה" יש בו שמתפשט לפי הרמב"ם לכל מינויים. ובוזה סברת המחבר שרירה וקיימת. ופשטות דעת התוס' (נדה הנ"ל וש"מ) נראית שלענין זה אין למדים לשאר משימות מ"מלך ולא מלכה", שלא הזכירו מזה כלום. (והטעם נראה שרק פסולים התלויים בדין דמינוי הוא שנתרבה מ"שום תשים" לכל המינויים כולם (עי' רש"י יבמות ק"ב). אבל פסול אשה למלכות הוא גם כירושא וכמש"כ המחבר להלן (אות ג') א"כ אינו מצד פסול בדין המינוי, ובוזה י"ל שהוא רק פסול במלוכה אבל לא לשום ד"א). ולפ"ז אין שום איסור כלל במינוי אשה לשררה אחרת (וע"ע רשב"א שבועות ל', דו"ק).

3) לשון הרמב"ם ניתן להתפרש, שהוא רק בגדר הבטחה שניתנה לדוד שלא תפסק המלכות, מבניו הזכרים, כשם שמ"ש "עד עולם" הוא רק בגדר הבטחה, ועל יסוד דבר הנבואה שהביא שם הרמב"ם. — ואדרבא ניתן קצת לדייק מהרמב"ם שלא הזכיר ענין זה של מלכות הבנים הזכרים בראש דבריו שדבר באופן כללי על ירושת המלכות ורק בהזכירו ענין מלכות בית דוד הוא שהזכיר הבנים הזכרים. וע"ע מש"כ בסוף הערה 2.

(ובעיקר ההערה על המנ"ח עמד בה הרב אשר"ר שפיער בס' היובל לר"י רוזנהיים, ע' 8).

והביאו הרמב"ן (פ' ויחי) וכ"ה בירושלמי (הוריות פ"ג, ה"ב). ונמצא שהכל עכשיו אינו בא אלא בגדר ירושה, ולירושה אין נפ"מ, מזה, וכנ"ל. אמנם הרמב"ם (פ"א ממלכים ה"ה) כ': נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל וכר כל מצוות המלכות נוהגות בו וכר, מ"מ הרי מסיק אח"כ שמינוי זה אינו לעולם שתפסק המלכות מביתו, משא"כ במלכי ב"ד שלא תפסק המלכות מזרעם לעולם. ובטעם הדבר נראה שמינוי מלך משאר שבטי ישראל הוא שלא עפ"י התורה שהרי אמר הכתוב „לא יסור שבט מיהודה" וכמפורש במקורות הנ"ל, אלא שמ"מ יכול להתמנות ע"י נביא, שרשאי לעקור דבר מה"ת כמו שלמדו מאליהו (יבמות צ:), אולם אין זה אלא לשה"ה כמפורש ביבמות הנ"ל, כי גם נביא אינו רשאי לעקור לתמיד, וע"כ כתב הרמב"ם שמינוי זה אינו יכול להיות לעולם, שא"כ הי' בזה עקירת דבר מה"ת. ומקורו בירוש' הנ"ל: מלך ישראל ומלך יהודה שניהם שויב וכר וביחוד עד יהוא בן נמשי ומה טעם (מלכים ב', י') בני רביעים ישבר לך על כסא ישראל. מכאן יאילך בליסטים היו נוטלים אותה. ומכאן שכל מינוי אחד מישראל הוא נעשה ע"י נביא רק בגדר הוראת שעה, ממילא מסתבר שיוכל כמו כן למנות גם מלך מחוץ לארץ, שהרי גם בלא זה המינוי הוא ע"י עקירת דבר מה"ת בהוראת שעה, וכנ"ל).

ד. ולעצם קושית הכנה"ג הנ"ל ממינוים של שמעי' ואבטליון מצאתי שכבר העירו בזה בתורתם של ראשונים בעלי התוספ' (פ' משפטים, בשם הריב"א), וכתבו שם בתירוץ הדבר חידוש נפלא, שלא נאמר האיסור של „מקרב אחיך" אלא כשיש כמותו בישראל, אבל גדולים שאין דוגמתם בישראל, כשמעי' ואבטליון, אפשר למנות גם כשאינם „מקרב אחיך". ולפי דבריהם יתכן לומר שהוא הדין באשה גדולה שאין כמותה, שרשאים למנותה. ולפ"ז אפשר שגם אם באותו ענין של המינוי היא גדולה מאחרים, אעפ"י שבשאר דברים אין לה אותה הצטיינות, מ"מ אפשר למנותה לענין זה, כיון שבוז היא נחשבת למומחית ביותר.

ה. רשות המלך להרוג שלא לפי דיני התורה ניתנת עוד למלך במי שמורד כנגדו (רמב"ם שם, ה"ח). ומקורו בסנהדרין (מ"ט, ע"א) ממה שנאמר כל אשר ימרו את פיך יומת.

ונראה פשוט שמורד במלכות יש עליו שני דרכי דיון: א) ע"י סנהדרין וכשאר חייבי מיתות, שהרי למדים מן המקרא שמחויב מיתה, א"כ הרי הוא כשאר עובר עבירה⁴). אולם לזה יצטרכו שני עדים והתראה, וכדרך

4) מפסוק זה שנאמר ביהושע אין עדיין לחייבו מיתה בדין סנהדרין, כי אין עבירה זו מפורשת בתורה לחייבו מיתה. ועיין החת"ס או"ח סי' ר"ח ובמ"ש במאמר „תוקף משפטי המלוכה בימינו". וגם להבנת החת"ס ניתנה רשות להמית את הנלכדים בחרם, אבל מיתת ב"ד לא שייכת בזה. ובשום מקום ברמב"ם לא מצינו על חיוב מיתה של מורד בידי סנהדרין. וקושית התוס' (סנהדרין ל"ו) יתרוץ לרמב"ם עפ"י דרכו של הטור"א שהוזכרה בדברי המחבר להלן אות ר, עיי"ש בפנים. (העורך).

שהמשפט הרגיל של סנהדרין ; ב) ע"י המלך עצמו בדיני המלוכה, ואז יהיה אפילו עפ"י ע"א וגם שלא בהתראה, כשאר דיני המלוכה.

ועיין בחת"ס (אה"עו סי' ק"נא) שנסתפק בדבר אם יש רשות למלך למחול, עיי"ש שרצה להוכיח ממה שמחל דוד לשמע' בן גרא, ודחאה. ולכאורה תמות מאד מה מקום להסתפק בזה, הרי מפורש הוא ברמב"ם "שיש רשות למלך להרגו כשמעי בן גרא", הרי בפירוש שאין זה אלא רשות וברצונו יכול למחול.

אכן לפי דברינו שהמורד במלכות, כל שהי' עפ"י עדים והתראה נידון ע"י סנהדרין, י"ל שכל עיקר דינו של הרמב"ם שיכול למחול, הוא רק כשנידון ע"י המלך, וכגון שהוא בלי עדים והתראה וכנ"ל, אבל ע"י עדים והתראה, ה"ז עבירה כשאר עבירות התורה, ואינו ניתן למחילה.

ו. ובדברינו יש לתרץ מה שדנו התוס' (סנהדרין ל"ו, ד"ה רבה) בדין מורד במלכות ומסיקים שצריך סנהדרין אלא שגומרים בו ביום גם לחובה. ובטורי אבן (מגילה י"ד) הקשה על התוס' שא"כ חטא דוד מה שהרג לאורי' כיון שהרגו בלי פס"ד של סנהדרין. וההורג לפני פס"ד של סנהדרין נהרג עליו, והוא מפורש בטהמ"צ לרמב"ם ובס' החינוך, ואיך אמרו על דוד שלא חטא בזה (שבת ג"ו). אכן עפ"י דברינו הדברים מיושבים, שמה שאמרו בגמ' (מגילה י"ד) שאי"צ לדון את המורד, היינו מצד דיני המלכות, אבל זה יהיה רק לתקנת העולם, כפי שהשעה צריכה, וכמו שכ' הרמב"ם לענין שאר חייבי מיתות שהמלך רשאי להרגם בע"א זבלי התראה לצורך השעה. ומה שאמרו שחטא דוד שלא כהוגן שלא דן את אורי' בסנהדרין, נראה הכונה שהי' לו לדונו בדין סנהדרין ע"י עדים והתראה. שהרי דין המלך הוא רק לצורך שעה. ומ"מ לא נתחייב דוד מיתה ע"ז, שהרי מ"מ יש לו כח לדון המורדים, וכנ"ל. ולפ"ז נאמר שכל שיהא הדין ע"י סנהדרין יצטרך באמת גם לגמר עפ"י הסדר הרגיל של שאר חייבי מיתות, ודו"ק.

ויש להסתפק לפ"ז בדין מה שמצינו שנכסי הרוגי מלכות למלך, אם הוא דק כשנידון ע"י סנהדרין כל שהוא מצד העבירה של מרידה, נכסיו למלך, וצ"ע בזה.

המכתב...
הרב...
השלם